

УДК 327

Стратегічна аналітика в США та Україні: ґене́за становлення та сучасний стан

Ніна Ржевська,

кандидат політичних наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародної інформації
Інституту міжнародних відносин
Національного авіаційного університету
rzhevska@ua.fm

На основі результатів порівняння здійснено дослідження становлення та сучасного стану американської та вітчизняної стратегічної аналітики. Відзначено, що формування стратегічних перспектив майбутнього є складним і суперечливим явищем, в якому присутній суб'єктивний фактор. Виникнення аналітичних дослідницьких центрів представлено як результат акумуляції спеціальних знань експертного характеру. „Мозкові центри” здатні виробити інформаційно-аналітичний матеріал, який слугує оптимізації процесу прийняття зовнішньополітичного рішення.

Ключові слова: стратегічна аналітика, експертне знання, „мозкові центри”, політичне рішення.

Rzhevska Nina. Strategic analytics in the USA and Ukraine: genesis of formation and the modern state. Formation and the current state of American and national strategic analytics are researched on the basis of comparison results. It is noted that the formation of strategic prospects for future is complex and controversial phenomenon in which subjective factor is presented. The emergence of analytical research centers is presented as a result of the accumulation of specialized expert knowledge. "Think tanks" are able to develop an information-analytical material that is used for optimization of foreign policy decisions making process.

Keywords: strategic analytics, expert knowledge, „think tanks”, political decision.

Ржевская Нина. Стратегическая аналитика в США и Украине: генезис становления и современное состояние. На основании сравнительного анализа проведено исследование

Ніна Ржевська

становлення и современного состояния американской и отечественной аналитики. Отмечено, что формирование стратегических перспектив будущего является сложным и противоречивым явлением, где присутствует субъективный фактор. Возникновение аналитических исследовательских центров представлено как результат аккумуляции специальных знаний экспертного характера. „Мозговые центры” способны вырабатывать информационноаналитический материал, который способствует оптимизации процесса принятия внешнеполитического решения.

Ключевые слова: стратегическая аналитика, экспертное знание, „мозговые центры”, политическое решение.

Для будь-якої держави в системі сучасних міжнародних відносин надзвичайно важливим є вирішення амбіційних завдань, розрахованих на тривалу перспективу. У даному випадку ми говоримо про здатність формувати стратегічні цілі й напрями розвитку держави і суспільства. На вирішення цих проблем спрямовані зусилля аналітичної спільноти. Стосовно цього необхідно пам'ятати: аналітичний потенціал держави не може бути зосереджений лише в елітарних групах, що є близькими до управлінських структур. Навпаки, його основною частиною володіє експертно-аналітична спільнота, яка своїм сукупним інтелектуальним потенціалом може підкріплювати й підживлювати осіб, які приймають управлінські рішення.

Проблеми вивчення становлення та розвитку аналітики як форми людського пізнання та практичного використання її результатів у світовому політичному процесі були і залишаються предметом дослідження зарубіжних і вітчизняних вчених та державних діячів. До їх числа входять З. Бжезінський, А. Гор, Г. Кіссінджер, Дж. Маршалл, Дж. Кеннан, Р. Макнамара, М. Олбрайт, Б. Рассел, Д. Рокфеллер, Д. Сорос, П. Анохін, М. Данилевський, Ю. Дроздов, М. Кондратьєв, Б. Єрастов, Ю. Курносів, В. Горбатенко, О. Литвиненко, Б. Ярош та багато інших.

Проблема формування експертного знання, зокрема, наявності парадоксів при становленні політичної експертизи й розкриття їхнього змісту [1, с. 33-41], характеристика „мозкових центри” як суб'єктів експертного середовища [2, с. 161-169] порушувалося автором на сторінках журналу „Політичний менеджмент”.

Мета. Скориставшись результатами порівняльного аналізу, дослідити становлення та сучасний стан американської та вітчизняної стратегічної аналітики.

Первинний потужний блок ідей, які увійшли до світової стратегічної аналітики, сформувався ще в ХІХ столітті і був пов'язаний з геополітикою. У свою чергу, американська геополітична школа утворилася завдяки розробкам військово-морського історика адмірала Альфреда Мехена

(кінець XIX – початок XX ст.). У працях „Вплив морської сили на історію (1660–1783)” та „Зацікавленість Америки в морській силі” він представив концепцію „морської сили” як фактора, що забезпечує безумовну геополітичну перевагу. Саме наявність у країни морських баз і торговельного флоту, а також показник могутності військового флоту роблять її великою державою, яка вирішує долі в світі, а морська цивілізація забезпечує більш сприятливі умови для її розвитку. З огляду на наявність в історії протистояння морських і сухопутних держав, А. Мехен пропонує використовувати в якості глобальної геополітичної стратегії принцип Анаконди – придушення супротивника шляхом морської блокади її стратегічних об’єктів.

Після першої світової війни західна аналітика розвивається, перш за все, в руслі нових геополітичних уявлень. Подальший її розвиток пов’язаний з іменем англійського вченого Х. Маккіндера (кінець XIX – початок XX ст.), якого іноді вважають батьком-основоположником геополітики, не зважаючи на те, що він сам цього поняття не вживав. Х. Маккіндер є автором багатьох термінів понятійного апарату геополітики. З початку його ідеї сприймалися як якісь абстрактні схеми, що на перший погляд, не мають практичного значення. Проте з часом вони змогли стати основою для багатьох геополітичних теорій і аналітичних шкіл.

У цьому відношенні, історія американської армії є окремою темою. Напередодні другої світової війни США були слабкими у військовому і розвідувально-інформаційному плані, вони фактично копіювали європейські методи й прийоми організації, і в цілому були досить провінційними. Кризи періоду 1929–1931 та 1934–1937 рр. підірвали фундамент американської будівлі, повністю оговтатись від них стало можливим лише в ході глобальної війни. Проте характер протікання подій і географічна віддаленість від основних точок воєнних дій зробили США лідером Західного світу і, поряд з СРСР, лідером антигітлерівської коаліції. На місце провінційного ізоляціонізму, доктрини Монро, прийшла багатовекторна наступальна політика в усьому світі, де Америка визначилася зі своїми інтересами. Потрібними виявились геополітичні підходи й стратегічні орієнтири, розроблені ще на початку XX століття, до першої світової війни, радником президента В. Вільсона полковником Е. Хаузом про перетворення США у світового лідера, ідеї Дж. Кейнса про пріоритетне (замість меркантилізму) зростання державних затрат, вкладень у інфраструктуру, технологічні інвестиції, запрацювали інвестиційні механізми розвитку науки.

У цих умовах випереджуючими темпами почали рости науково-аналітичні, управлінські структури різного порядку і створюватись спецслужби. В роки війни, як ніколи, стало зрозуміло, що стратегічна аналітика і прогнозування можуть зробити найбільший внесок у забезпечення безпеки країни, з цього часу американський уряд став вважати цю галузь такою, яка заслуговує особливої підтримки.

По закінченню другої світової війни (на відміну від армії і флоту) ці структури не лише не скоротились, а стали найважливішим інструментом американської зовнішньої політики. З тих пір, приблизно з 1948 року, „фабрики думки” утворили складну багатовимірну тканину, мережу центрів, фондів, лабораторій, ЗМІ, навчальних закладів різного профілю, адвокатських контор, неформальних об'єднань державних чиновників, сенаторів, лобістських груп – які нині реалізують потенціал експертно-аналітичного співтовариства в США [3].

Найбільш динамічно зростання цих структур відбувається в період з кінця 40-х до XX століття. Основи національної наукової політики США було сформульовано Ванневаром Бушем, який подав у червні 1945 року президенту США Г. Трумену доповідь „Наука – безмежні рубежі”, де завоювання нових кордонів людського пізнання (стратегічного аналізу) прирівнювалося до найважливіших стратегічних цілей розвитку американської цивілізації „в просторі й часі”.

Відмінною особливістю американських „мозкових центрів” є навіть не їхній прямий зв'язок, співробітництво і обмін кадрами з Конгресом, Державним департаментом, ЦРУ та іншими установами по збору інформації. Для цих „університетів без студентів”, як їх називали ще перед війною, „студентами” є і уряд, і політичний клас у цілому. Вони – найбільш потужна ідеологічна і політична зв'язка американського істеблішменту, її кістяк і кузня інтелектуального потенціалу. „Мозкові центри” є творцями ідеології та світоглядних аксіом, а їхня широка міжнародна активність підмінює роботу американської дипломатії та ідеологічної розвідки. Нарешті, саме вони виступають зв'язковим елементом між елітами.

Практичним утіленням подібних підходів є Рада зовнішніх відносин, яку численні експерти вважають центром прийняття рішень, що стоїть вище, ніж адміністрація США. Дана організація представляє групу людей, багато з яких мають поважний досвід в міжнародних питаннях і намагаються науковою й дослідницькою роботою допомогти розвитку зваженої зовнішньої політики США. На початку другої світової війни діяльність Ради було спрямовано на спільні аналітично-концептуальні розробки стратегічних проблем з усіх аспектів ролі Америки в світі, формулювання зовнішньополітичних програм і документів для ведення конкретної дипломатичної роботи [4].

Таким чином, побіжний аналіз систем зв'язку „мозкових центрів” і американської держави підтверджує думку про те, що американські „фабрики думки” – це інструменти для вироблення офіційної політики керівництва США. Більш детальний аналіз підводить до висновку, що радше навпаки, урядові структури та інститути США і сама державна стратегія США знаходяться під могутнім, ідейним і політичним моніторингом всепроникного і всюдисупритнього лобі, яке виражає інтереси ідеологічних, фінансових і професійних еліт, що представляють транснаціональні інтереси. Це лобі не виступає на політичній арені

відкрито, а лише – через відповідні структури, забезпечуючи наступність своїх національних та світових інтересів.

Не зважаючи на те, що діяльність американських аналітичних центрів переважно закрита, її не можна недооцінювати. Ці інститути не лише формували протягом останніх ста років саму політику США, але й створювали ставлення до цієї політики, як серед своїх громадян, так і в середовищі світової громадськості. Їхня діяльність багато в чому доповнює, а іноді й підмінює роботу американської дипломатії, ідеологічних структур і спецслужб. Саме в „мозкових центрах” народжуються нові концепції і доктрини, саме вони поставляють кадри і експертні висновки урядовим установам, експортують політичні кліше і вводять в обіг стереотипи історичної свідомості.

Процес народження і поширення по всьому світу різних аналітичних структур – так званих „мозкових центрів”, продовжує посилюватися. Ринок аналітики не підлягає точній кількісній оцінці, проте мова йде про мільярди доларів. Точної й об’єктивної інформації аналітичного характеру потребують усі: уряди і президенти, розвідувальні та військові відомства, корпорації і фірми.

Нині досить складно назвати точну кількість усіх світових аналітичних інститутів. За даними Національного інституту розвитку наукових досліджень в Токіо їх існує всього 3500. А, за даними Науково-дослідного інституту зовнішньої політики США, їх – понад 4500. Майже половина всіх „мозкових центрів” (за різними оцінками від 1500 до 2000) знаходиться в Америці. Більша частина існуючих нині центрів утворилася після 1980 року.

Перемога Заходу над Східним блоком, яку отримали США, мала значний психологічний резонанс. Ми вважаємо, що справжньою причиною поразки Радянського Союзу в „холодній війні” було не економічне відставання і не гонка озброєнь, а відсутність компетентних аналітичних структур у сфері стратегічних досліджень з прямим виходом на політичні верхи, відсутність зворотного зв’язку між „мозковими центрами” і вищою політичною владою, яка відповідає за прийняття стратегічних рішень. У свою чергу, якщо розглянути місце організованих аналітичних структур у політичному житті США, то можна побачити значну роль, яку вони відіграли у відстоюванні геополітичних і стратегічних інтересів Сполучених Штатів.

Проаналізована вище еволюція розвитку структур по виробленню стратегічної аналітики в Америці показує, що цей процес протікав паралельно з ростом геополітичної могутності США. Їхні первинні завдання були, відверто кажучи, аполітичними. Це – відстоювання громадських інтересів, безпристрасне консультування державних посадових осіб з питань, пов’язаних з політикою та економікою. Саме таким був попередник Інституту Брукінгса (1927), Інститут державних досліджень (1916). Перше покоління „мозкових центрів” допомогло створити в США активну

політичну базу, виховати плеяду самостійно мислячих політиків для проведення Америкою глобальної політики на майбутнє.

На відміну від корпорацій, американські „мозкові центри” вимірюють свій успіх не прибутком, а тим, наскільки сильним є вплив, який вони мають при формуванні громадської думки й політики. У цьому розумінні вони нагадують лобістські групи, які конкурують з іншими неурядовими організаціями за політичну владу і престиж; границя між ними все більше й більше щезає [5, с. 87].

Коли офіційна американська присутність у тих чи інших регіонах напряму не є можливою, „мозкові центри” беруть на себе активну зовнішньополітичну роль – слугувати „Очима й вухами” уряду США, тобто виконують паралельно розвідувальну, дипломатичну й політичну місії. Окрім вироблення нових ідей для високих посадовців в державних установах „мозкові центри” забезпечують стабільний приток експертів і аналітиків для роботи в новоприбулих адміністраціях і апараті Конгресу. Вони є тим інституційним середовищем, де посадові особи, які пішли зі своїх посад, можуть використовувати накопичений ними на державній службі досвід і ставати учасниками дебатів з актуальних проблем зовнішньої політики.

Великий інтерес представляють собою система і об’єми фінансування аналітичних центрів та інститутів США через різноманітні фонди. Зовні незалежне позиціонування центрів забезпечується складною системою фінансування через різноманітні фонди, куди ресурси поступають як приватним шляхом, так і через урядові структури. При цьому державне замовлення часто може бути оформлене як самостійне або незалежне дослідження. Наприклад за даними 2005 року, дві третини 160-мільйонного бюджету корпорації РЕНД фінансувались за рахунок федеральних відомств і агенцій США, при цьому половину бюджету складала замовлення саме Пентагону.

Аналізуючи об’єми бюджетів американських „мозкових центрів”, в цілому необхідно відзначити, що за „мізки” там намагаються добре платити. Наприклад, бюджет Американського інституту підприємництва (незалежна некомерційна організація, яка працює переважно завдяки грантам і внескам різних фондів, корпорацій і приватних осіб) складає 17 млн. доларів. Головний бюджет Фонду Карнегі – 18,3 млн. доларів. Головний бюджет інституту КАТО – 15 млн. доларів на рік. Центр стратегічних і міжнародних досліджень має 17,5 млн. доларів, а бюджет Ради з міжнародних відносин складає 29,6 млн. доларів.

У деяких випадках аналітичні центри можуть формувати громадську думку США. Так, Інститут Брукінгса, один із найстаріших „мозкових центрів” у Сполучених Штатах, протягом десятиліть відігравав одну з ключових ролей у проведенні мобілізації в період першої та другої світової війни, в бюджетному процесі федерального уряду, створенні системи державної громадянської служби і системи соціального забезпечення,

розробці плану Маршала, введення контролю над цінами в період другої світової війни, застосування санкцій з метою покарання „держав-вигнанців” і впливу на них, організації Ради національної безпеки й інших зовнішньополітичних і оборонних структур, еволюції політики США в стосунках з пострадянською Росією й розробці багатьох інших стратегій.

Після терористичних нападів 11 вересня в Інституті Брукінгса було переглянуто головний напрям стратегічних досліджень: стосунки між Заходом та ісламським світом. Щорічний бюджет, який виділяється в Інституті Брукінгса на всі прогностні дослідження, а також на утримування штатних співробітників складає приблизно 40 млн. доларів.

Протягом останніх років мережа неурядових аналітичних структур за даними спеціалізованих ресурсних центрів поширилась на інші країни, у тому числі – Україну, де на сьогодні нараховують таких організацій близько 100. Активно діючими серед них є близько половини. Що собою являє конкретний середній український неурядовий аналітичний центр? Експерти Центру Разумкова подають наступну характеристику типового аналітичного центру в Україні. Це самостійна незалежна структура з невеликим (до 10 чоловік) штатом. Приблизно 60% його співробітників володіють іноземними мовами. При необхідності експертний потенціал збільшується вдвоє, що забезпечує якість і мобільність досліджень [6]. Як правило, центр сконцентрований на дослідженнях в 3–4 сферах, переважно це економіка, внутрішня і зовнішня політика, соціальна сфера. Аналітична продукція адресована в основному підготованій аудиторії, а публічна діяльність за своїми цілями впливає на громадську думку. Експерти центру виходять в національний медіа-простір до 10 разів на місяць. Центр має власний веб-сайт, друковане періодичне видання (наклад до 1300 прим.). Видаються книги та брошури (наклади близько 1000 прим.), орієнтовані на фахівців та органи державної влади. Видавничій діяльності відводиться першочергова місія, бо саме вона утворює незалежний від держави інформаційний канал.

Проте така присутність в інформаційному просторі в українських реаліях – далеко не індикатор здатності впливати на ситуацію в країні, бо медіа-активність центру часто є номінальною. Оскільки ядро аналітики – новаторські ідеї, критичні оцінки дій влади, альтернативні пропозиції і управлінські рішення, продукт надто чутливий, який дуже часто попадає під цензурний тиск. Найбільш активно Центр контактує з колегами з інших подібних структур під час публічних заходів (круглі столи, конференції та інше). Таким способом формується „аналітичний пул”, точніше, експертна група, стабільність якої підкріплюється практикою спільних проектів та видань. Представник центру, як правило, входить до якогось дорадчого органу при держструктурі. Та, це зовсім не гарантія ефективного співробітництва з владою і не апіорі ефективний механізм реалізації нових ідей. Адже українська бюрократична практика з безнадійною постійністю підтверджує громадський постулат: щоб знищити ідею в зародку, створіть комітет для її розробки.

Ніна Ржевська

У цілому українські аналітичні центри знаходяться на стадії становлення. Та, головне – вони існують і функціонують у якості одного з суб'єктів суспільно-політичного процесу в Україні, акумулювали в собі значний інтелектуальний потенціал та накопичений досвід співробітництва з дослідницькими організаціями інших країн. Практика засвідчує: ці структури, на відміну від державних дослідницьких організацій, є більш мобільними, здатними залучати для розробок додатковий експертний штат і відповідно пропонувати державі професійно підготовану аналітичну продукцію, нові рішення, механізми і технології їхньої реалізації. За останні роки намітилась тенденція співробітництва з західними аналітичними структурами з метою отримання грантів на проведення досліджень з різних питань.

Існують усі підстави, щоб стверджувати, що громадська потреба в неурядових аналітичних центрах існує. Більше того, ці центри, маючи кредит довіри, часто слугують своєрідним „інтелектуальним мостом” між владою і суспільством. Для цього існує ряд причин.

По-перше, неурядові дослідницькі структури виступають генератором нових ідей для влади, пропонуючи аналітичну продукцію, інноваційні рішення, механізми їх реалізації, використовуючи при цьому для їх розробок позабюджетні кошти. Тобто, держава може залучати допоміжний інтелектуальний ресурс, не витрачаючи нічого. За участі представників аналітичних центрів готувались важливі стратегічні документи (концепція національної безпеки України, Стратегія забезпечення економічної безпеки України, Енергетична стратегія України до 2030 року, Стратегія введення демократичного громадянського контролю за оборонною сферою України, Концепція державної регіональної політики та ін.). Неурядові експерти беруть участь в розробці й експертизі законопроектів, у підготовці галузевих і державних програм, щорічних послань Президента України Верховній Раді. У парламентську практику ввійшло активне залучення експертів аналітичних центрів до проведення днів уряду, до участі в парламентських слуханнях з різних проблем (європейської інтеграції, українсько-російського співробітництва, відносин Україна–НАТО, енергетичної стратегії України, законодавства в сфері інтелектуальної власності, забезпечення свободи слова й інформаційної безпеки та ін.).

По-друге, „мозкові центри” – не лише посередники між інтелектуальним середовищем і держапаратом, а й інструмент громадського контролю, ініціатор публічного обговорення гострих внутрішніх і зовнішніх проблем, які стоять перед країною. Саме вони вперше внесли на публічне обговорення проблеми тіньової економіки, реформи у військовій сфері, використання владою адміністративного ресурсу під час виборчих кампаній.

Протягом останнього десятиліття з'явилась і постійно посилюється нова тенденція інтелектуальної транснаціоналізації. Її сутність полягає у виникненні національних, регіональних і глобальних структур у формі мережеских об'єднань „мозкових центрів”.

На ґрунті мереж здійснюється обмін інформацією, спільне виконання політичних замовлень, створення колективних пропагандистських ресурсів, тематичний поділ праці, координація роботи, узгодження ідейно-політичних позицій з тих чи інших питань. Інтеграція „мозкових центрів” до мережових структур спостерігається тоді, коли необхідно об’єднати зусилля аналітиків близької ідеологічної орієнтації, а також коли не великі експертні інститути, працюючи з вузької тематики, поєднують зусилля для формування загальних позицій з більш широких, часто – глобальних політико-економічних питань, або ж коли взаємодіючі центри, досліджують близьку проблематику. Прикладом може бути Стокгольмська мережа, яка поєднує кілька десятків європейських ліберально-консервативних „мозкових центрів” [7], а також Європейська мережа політичних інститутів, яка охоплює „мозкові центри” по дослідженню процесів європейської інтеграції, проводячи пан-європейські ідеї [8].

Отож, формування стратегічних перспектив майбутнього є складним і суперечливим процесом. Аналітичні дослідницькі центри, своєрідні „ходячі інфони”, здатні виробляти інформаційно-аналітичний матеріал на задану тематику, який слугує оптимізації процесу прийняття стратегічного рішення, виникли як результати акумуляції спеціальних знань експертного характеру.

Список використаної літератури

1. **Ржевська Н. Ф.** Парадокси становлення політичної експертизи / Н. Ф. Ржевська // Політичний менеджмент : науковий журнал / голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2012. – № 1–2 (52–53). – С. 33–41.
2. **Ржевська Н. Ф.** „Мозкові центри” як суб’єкти експертного середовища: функціональний аналіз / Н. Ф. Ржевська // Політичний менеджмент : науковий журнал / голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2012. – №4–5 (55–56). – С.1 61–169.
3. **Диксон П.** Фабрики мысли / П. Диксон. – М. : Прогресс, 1976. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gtmarket.ru/laboratory/expertize/3026/3037>
4. **Саттон Э.** Уолл-Стрит и большевистская революция. Пер. с англ. / Э.Саттон. – М. : Русская идея, 1998. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://naturalworld.ru/kniga_uoll-strit-i-bolshevistskaya-revoluciya.htm.
5. **Курносков Ю. В.** Аналитика как интеллектуальное оружие / Ю. Курносков. – М. : РУСАКИ, 2012. – 613 с.
6. Центр Разумкова. Статті. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uceps.org/article.php?news>.
7. The Stockholm Network. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.stockholm-network.org>
8. European Policy Institutes Network. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epin.org>